

*Lezing Erasmus Universiteit Rotterdam,
Dinsdag, 8 november 2024.*

Henri Beunders

Em. Hoogleraar Ontwikkelingen in de Publieke Opinie

Titel:

Wij leven van fictie, niet van feiten

Wie van ons voelt zich niet af en toe gebombardeerd door het *Nieuws*? En door de *Eis* dat we over al die nieuwtjes een *Mening* moeten hebben?

Ik voel dat wel. En dan komt soms *déze Mening* bij mij op:

Ik moet een manier vinden om mij te beschermen tegen al die lawaaiige *wirrelwarrel* van de wereld, tegen al dat spektakel.

Geluidssterkte wordt gerekend in decibel, dB. Niks nieuws.

Toename van geluid wordt niet lineair berekend – 1,2,3,4,5 – maar exponentieel. Dus mijn geluidsterkte nu is zeg 60 Decibel, als ik er 10 Decibel bovenop doe naar zeg 70, dan stijgt de geluidssterkte niet met een-zesde maar deze wordt dan zo'n 10 keer sterker. Met 80 zit u al op een Popfestival. Dan vliegen de decibels u om de oren. Bijna zo hevig als uw oren te verduren hebben te midden van alle sociale media die ons nu 24/7 omringen.

Deze methode heb ik gedoopt de Decibelmeter, afgekort dB:

Duidelijkheid maal Belang.

Dat wordt de clou, maar die komt nu nog niet.

U weet, premier Balkenende zei om de andere dag:

'Eerst het zuur, dan het zoet'.

Dus u moet eerst nog even wat geluid van 60 Decibel verdragen.

IJzeren Tijdperk

Ik weet niet hoe het u is vergaan deze week. Maar ik geloof dat er het een en ander is gebeurd. Wat dan? Zult u vragen.

Nou, er komen nieuwe verkiezingen.

Nieuwe verkiezingen?

Ja zeker, in Duitsland.

En o ja, er waren verder weg ook verkiezingen, dinsdag. Dat is ook een feit ja.

De uitslag betekent, geloof ik echt, een revolutie, het begin van een Nieuw Tijdperk. Hoe dit gaat heten weet ik nog niet. Vooralsnog doop ik het 't Tijdperk van de Harde Hand.

Het IJzeren Tijdperk mag ook.

De winnaar zei zelf ook dat er een nieuw tijdperk zal aanbreken voor Amerika, hij noemde het alvast *'de nieuwe Gouden Eeuw'*. We zullen zien. In neem alleen deze uitspraak zelf voor waar aan, voor een feit dus, omdat ik het hem live, vanuit mijn bed, heb horen zeggen, woensdagochtend om kwart over acht.

En ik geloof ook dat dat het een feit is dat het inderdaad Donald Trump zelf was die het zei.

Ik heb namelijk geen berichten van *'fact checkers'* gezien dat ik naar een *stand-in* heb liggen kijken, een door Kunstmatige Intelligentie, *A.I.*, gecreëerde avatar. Zeg maar, zoals je ook ABBA weer kunt zien optreden alsof ze daar echt staan te spelen en zingen. Dus dat het eigenlijk Elon Musk was in vermomming.

Geloof

Dames en Heren,

en ook u thuis die misschien nog wel lekker in uw bed ligt en deze zitting in onze mooie Senaatszaal liever per zoom bijwoont.

U zult gemerkt hebben dat ik nu al twee of drie keer het woord feit en twee of drie keer het woord geloof heb gebruikt. Dit feit heb ik, geloof ik, om deze reden gebruikt, en wel deze:

Om een van mijn stellingen al hier aan het begin deze zaal in te slingeren.

En die luiden:

'Ook een feit moet je geloven'.

U kunt als wetenschapper, zeker aan onze nuchtere Erasmus Universiteit, nu misschien gaan steigeren. Dus ik haast me maar te zeggen dat ik ook niet helemaal zeker ben van die stellingen. Dus blijf lekker liggen.

Het kan ook een onbewust trucje zijn geweest dat gisteren zomaar vanuit mijn onderbewuste boven mijn toetsenbord verscheen.

In de hoop dat u denkt:

‘Nou, dat is wel een gek begin van deze ochtend, zeg’.

Man-man-man, wat moet dat worden?

Nou, dan zal ik mij na afloop mooi geëxcuseerd voelen als u tegen uw buurman/vrouw/x zegt:

‘Ik geloof niet dat die eerste spreker feit en fictie goed uit elkaar kon hebben. Wat een janboel. Als hier nu verkiezingen zouden komen, dan zou ik niet op deze figuur stemmen’.

‘Dan stem ik nog liever op Dopey’.

Begeerte

Maar ja, kennen wij de precieze aard van onze eigen motieven? Zelfkennis is belangrijk, zegt de psychoanalyticus. De 17^e-eeuwse filosoof, die ik vanochtend als leidsman zal nemen, zegt:

‘Onze begeerte bepaalt ons oordeel’.

Zelfkennis. Tja, ik geef dan soms uit wanhoop maar die oude mop als antwoord, een mop met een baard tot op de grond:

‘Zelfkennis? Als ik mezelf zou kennen, zou ik waarschijnlijk wel heel hard weghollen’.

Toch is die mop *Goud van Oud*. Want zijn wij mensen niet gebrekkige wezens? Gespleten wezens, die soms vreemd gaan met zichzelf? Immers, kunnen wij niet ook met zelfs de gróóteste tegenstrijdigheden in onszelf heel aardig leven?

Soms zijn we ons er niet eens bewust van, ik althans niet want zo slim ben ik niet. En als we het wel beseffen, dan doen we er soms zekerheidshalve maar het zwijgen toe.

Dat zwijgen noem ik de *‘Silentium Populi’*, het zwijgen van het volk. Dat is, geloof ik, de reden dat al die opiniepeilers en Amerikakenners het weer zó ontzétend mis hadden. Meerderheid van de kiezers, meerderheid van de kiesmannen, meerderheid in de Senaat, en waarschijnlijk ook in het Huis van Afgevaardigden. In het Hooggerechtshof had Trump al een meerderheid. Zoveel meerderheid heb ik geloof ik in mijn leven niet vaak gezien.

Spiraal van Zwijgen

Dames en heren, mijn leerstoel luidt *‘Ontwikkelingen in de Publieke Opinie’*. Dat woord *‘Ontwikkelingen’* heb ik er speciaal voor laten zetten. Want hoogleraar Publieke Opinie, dat zou suggereren dat ik die ken.

Ontwikkelingen, veranderingen, ja, die kan ik wel meten en er dan wat over zeggen. Maar die Publieke Opinie zelf?

Ik weet eigenlijk nauwelijks wat dit betekent.

Ik beken het grif, ik ben toch gepensioneerd, mijn pensioen komt elke maand wel hopelijk.

Nou ja, ik weet net zo veel als u:

‘Een publieke opinie is een opinie die iemand in het openbaar wil geven’.

Maar als de golven hoog gaan, de verwarring groot wordt, of het gevaar *‘de verkeerde mening’* aan te hangen toeneemt, dan is veel belangrijker wat mensen *dénken*, maar *níét* durven te zeggen. Dat leidt dan tot die roemruchte *‘spiraal van zwijgen’*. Ik geef een voorbeeld. Een vriendin zei eens tijdens een discussieavondje:

‘Ik vind dat abortus moet kunnen. Tot twee jaar na de geboorte’.

Toen werd het stil. Een andere aanwezige zei me later:

ik was het wel met haar eens, de Spartanen deden dat toch ook nietwaar, maar iedereen reageerde *zó* boos dat ik maar zweeg. Zo ontstaat een taboe. Tot men in het stemhokje staat, achter dat gordijntje, en er een partij is die dat ook vindt. Dan besluit je uit woede over de sociale uitsluiting dat rondje rood te krassen. Voor abortus kunt ook andere woorden lezen, asielzoekers, genderneutrale wc’s, *und kein Ende*.

Zonder deze *‘spiraal van zwijgen’* kunnen wij de *‘Landslide’*, de lawine-zege, van Trump niet goed verklaren.

Vertrouwen

Goed, Verkiezingen, Feiten & fictie. Het is bijna altijd een Heilige Drie-Eenheid, al kunt u nu denken: een *Onheilige Drie-Eenheid* zul je bedoelen. Nee dus, want Verkiezingen draait in de kern om Vertrouwen.

Ik heb begrepen dat u na mijn mijmeringen de tijd krijgt om al mijn Stellingen aan flarden te schieten, dus ik zou zeggen, begin alvast maar met

repeteren, in uw hoofd dan.

Hoe dan ook, verkiezingen lijken mij wel een aardige aanleiding om iets naders proberen te zeggen over de titel van mijn praatje:

‘We leven van fictie, niet van feiten’.

Laten we het dus hebben over onszelf, ónze feiten en ónze fictie. Over de macht van onze eigen meningen. En de ónmacht van onze meningen. De laatste, dus ludiek bedoelde, stelling van mijn proefschrift in 1984 luidde:

‘Macht corrumpeert. Maar onmacht doet dat ook’.

Dus sta mij toe met deze mening, deze gedachte te beginnen:

‘Het hart kent redenen waar het verstand geen weet van heeft’.

Dit is een citaat van de Franse wiskundige én heftig-gelovige Blaise Pascal, midden 17e eeuw. Pascal was een geniaal wiskundige, vond de differentiaal rekening uit, én was tegelijk ook een wanhopig-heftig Christen. Soms combineerde hij dit genie en dit geloof, zoals in *‘De Gok van Pascal’*. Nu weet ik net zoveel van theologie als een varken van analytische meetkunde. Of, als u dat een belediging voor het varken vindt, als een kat van de zondag.

Ik stoot dus ongetwijfeld sommigen van u voor het hoofd als ik het zo samenvat:

Die gok komt erop neer dat wanneer God bestaat Hij het geloof in Hem zal belonen. En dat, als God niet bestaat het geen kwaad kan om tóch te geloven. Derhalve is het een goede gok om in God te geloven:

U ziet, het gaat weer om geloven.

Dus u vraagt nu terecht:

‘Kom eens met wat feiten, meneer’.

Ok, feiten, wat heb je er aan? Bij verkiezingen dus heel weinig, dan gaat het om kracht en de kracht van de overtuiging. Als ik in mijzelf geloof, dan geloven de kiezers ook in mij. Meer hierover vertel ik in podcasts, waarvan de links op mijn website te vinden zijn.

Waarom houden wij wetenschappers zo van feiten? Wij houden van onderzoeken en van redeneren, van de ratio.

De intellectuele klasse vindt dan ook dat elke discussie, ook een politieke discussie, moet bestaan uit rationeel redeneren. Waarom? Nou dan winnen wij van degenen die dat niet kunnen. Lekker puh.

In een van zijn honderden *‘Gedachten’* zegt Pascal het zo:

‘Hoe komt het dat een kreupele ons niet ergert, maar wel een kreupele geest?’

Omdat een kreupele erkent dat WIJ góéd lopen. Maar een kreupele geest zegt dat WIJ het zijn die gebrekkig redeneren'.

Dat is nu bij velen de razernij over Trump, en zijn aanhangers.

En bij ons is het niet anders. Die boeren, met die trekkers en die strobalen, die zijn letterlijk en figuurlijk nog te dom om twee zinnen normaal uitspreken, laat staan met enige ratio of logica erin. Zeggen wij.

Dat klopt misschien, we weten het niet, want we praten liever niet met dit soort lui.

Daarom zagen we, vorig jaar hier, deze week in Amerika, dit gebeuren:

De revanche van de sprakelozen op de goedgebekten

Feit is Factum

Zo komen we op het woord feit. Wat is dat eigenlijk?

Het komt van 'Factum', Latijn voor:

'Het is gemaakt, het is gebeurd'.

Dat morgen de zon weer in het oosten opkomt, dat is een waarschijnlijkheid, geen feit.

Een feit is dus meestal verleden tijd.

Anders is het een wet. Want nog nooit heeft iemand een groene appel omhoog gegooid die niet weer omlaag kwam, behalve dan op dat surrealistische schilderij van René Magritte, daar blijft die appel gewoon voor de neus van de man hangen.

Feit is verleden tijd. En zelfs dat niet. Want wat is veranderlijker dan het verleden? Zeker in het heden. Wat vroeger wit was is nu zwart, van lichtend verleden naar brandend verleden, enzovoorts.

Geschiedenis dus een discussie zonder einde.

En wetenschap is dat ook.

Een feit is een lege zak, zei een eeuw geleden toneelschrijver Luigi Pirandello, je moet er veel in stoppen anders blijft die zak niet overeind staan.

Sinds de relativiteitstheorie van Albert Einstein uit dezelfde tijd is bijna niets zeker meer. Dat van die gekromde ruimte en die formule $E=Mc^2$, dat is een wet. Want nog nooit weerlegd.

Maar, nu komt het: Einstein geloofde zelf niét in de Kwantummechanica van Niels Bohr en Niels Heissenberg. Die leer zegt dat er geen werkelijkheid is die *onafhankelijk* is van de waarnemer.

Onze waarneming beïnvloedt het waargenomen verschijnsel. Ze hadden het over de *wirrelwarrel* op microniveau, van atomen en nog kleiner.

Maar sociaal wisten we dat al lang: elke sociale wet is relatief, afhankelijk van je standpunt. Neem het migratievraagstuk. Men slaat elkaar met feiten om de oren, tot je geen feit meer kunt horen. Er wordt nu door menigeen

politiek bedreven die als wetenschap wordt verkocht.

En dan:

geldt dit gezegde niet nog steeds:

‘ ’s lands wijs, lands eer ’’?

Zwitserland heeft per referendum besloten dat islamitische gezichtsbedekking verboden is. In Iran en Afghanistan stenigt men vrouwen die zónder voldoende kledij over straat lopen.

U zult nu intussen denken, wat een fantast, ik ben ook van de feiten.

Wees gerust, ik heb Gymnasium-Bêta gedaan ooit, dat is Latijn en Grieks plus differentiaalrekening en CO2. Ik beken, ik had wel een 4 voor scheikunde.

Art. 7.1.

Maar is het dan geen feit, zo kunt u nu verzuchten, dat we de wet hebben waarin staat wat mag en niet mag? Dat zijn toch feiten?

Tja, daar moet toch vaak wel een rechter aan te pas komen, die gaat wikken en wegen met die weegschaal.

Behalve als u te hard rijdt, dan meet de machine de snelheid, en stuurt die boete nóg sneller naar uw deurmat.

Maar u heeft gelijk. Onze gevoelens mogen wel even wisselvallig zijn als onze meningen. Maar onze geest heeft behoefte aan zekerheden.

Hoe sterk ons *‘Ik’* ook verandert in ons leven.

Goed, voor we alle vaste grond onder onze voeten verliezen: Er is toch een Gróndwet?

Inderdaad, en dan komt als het gaat over feit en fictie deze ontzuenderende onthulling. Een feit zelfs.

Want wat staat er in Art 7.1 van de huidige Grondwet, die dateert uit 1983, nauwelijks een half mensenleven geleden?

Dit:

‘Niemand heeft voorafgaand verlof nodig om door de drukpers gedachten en gevoelens te openbaren, Behoudens ieders verantwoordelijkheid voor de wet’.

In die tijd bestond er nog zoiets als een Drukpers!

‘Radio 3 bestond nog niet. En ieder zong zijn eigen lied’.

En internet bestond al helemaal nog niet.

Toen gold nog de stelling van René Descartes:

‘Ik denk, dus ik ben’

Nu is die veranderd in:

‘Ik ben, dus mobiel’.

Vijftien uur per dag, of meer, voor het scherm en op de smartphone.

We leven van fantasie.

Als u het niet gelooft, bekijkt u de top 60 best verkochte boeken van afgelopen week.

Op nr 1 staat een serieus boek over Poetins tegenstander Alexei Navalny, begin dit jaar in de gevangenis overleden. De feiten daarover kennen we nog steeds niet, maar ons gevoel weet het behoorlijk zeker wie daar de schuld van is.

Meer dan 50 van die 60 zijn fictieromans.

Bekijkt u de top 10 tv-programma's van vorige week:

Na het Nieuws en Voetbal zijn dat *Oogappels*, *Arjen Lubach*, *Vandaag Inside*, en *Boerderij van Dorst*. En *Goede Tijden, Slechte Tijden* staat na 30 jaar ook nog op nr. 12.

Dan zwijg ik nog maar over de bioscoopfilms en de Netflix-series – Lekker 'bingen' tot je er bij neervalt - meest fictie.

Ofwel, we baden ons in een badkuip vol Mona-toetjes, met zoveel schuim erop dat we onszelf niet eens meer kunnen zien.

Verbeelding – Verstand

Dat brengt me op het volgende:

Een derde van de dag van 24 uur fantaseren wij, dromen en dagdromen wij, hebben wij nachtelijke dromen en nachtmerries. Dit schijnt een feit te zijn, en ik geloof het graag.

Wij mensen pendelen dus bijna permanent tussen feit en fictie, waan en werkelijkheid. En in dat schemergebied kunnen we doorgaans best goed er onze weg vinden.

Ik meestal wel in elk geval.

Ik moet ook wel.

Ik ben historicus.

En wat is geschiedenis? Dat is iets tussen wetenschap en kunst in.

Je hebt immers woorden en beelden nodig om iets duidelijk te maken.

Maar met Pascal, *Gedachte Nr Zoveel*, zeg ik:

'De verbeelding is geen vijand van het gezond verstand'.

Over de rol van de media kunt u op zo'n podcast van me ook het een en ander over horen.

Maar mijn gezond verstand riep me een tijd geleden wel over die mediaconsumptie luidkeels, met wel 100 Decibel toe:

'Less is More!'

Dat heb ik in mijn oren geknoopt. Met 100 Decibel gaat dat trouwens vanzelf.

Ik kijk dus nauwelijks tv meer. Alleen het Nieuws, en live-tv. Televisie betekent hier zien wat daar gebeurt, nietwaar.

Dus ik keek live naar die debatten tussen Biden en Trump en Trump en Harris, dan zette ik om 3 uur 's nachts de wekker. Dat blijkt een stuk efficiënter dan vooraf al dat gespeculeer vooraf – en die rationalisaties achteraf - te moeten aanhoren.

En de *'Economist'* en nog wat serieuze bladen geven me alle cijfers, tabellen, diagrammen die ik aan feiten wil zien. Plus logische beschouwelijke maar niet star-ideologische verhalen en redeneringen.

Decibel-Meter

'Less is More'.

Makkelijker gezegd dan gedaan.

Hoe te kiezen uit die chaos van informatie en geklets?

Zo kwam ik op die decibel-meter.

(Voor de eerlijkheid, die heb ik ontleend aan de sociale psychologie over de verspreiding van geruchten in onzekere tijden, brand, ramp, oorlog).

Ik hanteer nu voor dagelijkse gebruik deze formule:

Duidelijkheid x Belang.

dB = Decibel.

Twee voorbeelden moeten hier volstaan, méér zou ook tegenstrijdig zijn met de overtuiging van *'Less is More'*.

Ik lees en hoor:

'Weet je dat in Oezbekistan een kameel een miljoen dollar kost?'

Oja joh? Goh, het is me wat zeg.

Dan pak ik mijn decibel-meter.

De duidelijkheid en het belang laten we beide van 0 tot 100 lopen. Honderd is ontegenzeggelijke waar, en honderd is uitermate belangrijk voor mij.

Dus:

De duidelijkheid van die dure kameel blijkt 100.

De VN zegt het, de *'Economist'* zegt het, Rutte van de Navo zegt het.

Tjonge-jonge, een miljoen dollar.

Dan het belang voor mij.

Wat is het belang van deze info voor mij?

Nul.

Wat is 100 maal Nul? Juist, nul. En dat is een feit, nul.

Nu het omgekeerde.

Een goede vriend belt emotioneel op.

‘Je vrouw is zojuist onder de tram gekomen. Verschrikkelijk, een been is er af’.

Wat een ramp! Maar je kijkt naast je. Wat zie je? Je vrouw zit naast je op de bank, met een zak chips op schoot, en met twee benen eronder.

Het Belang is 100, de duidelijkheid is nul.

100 maal 0 is, eh, wederom nul.

Bij andere berichten is het natuurlijk ergens tussen 0 en 100, maar alles wat op mijn gevoel onder de 50 scoort, laat ik niet meer voorbij de deurmat komen.

Hoop

Ik sluit dus veel nieuws af, en ik sluit nu ook hier af.

Sommigen van u zullen zeggen:

ja maar, je kijkt naar een talkshow en denkt, waardeloos, maar zo meteen komt er misschien iets wat leerzamer of lekkerder is.

Daarover heb ik besloten:

‘Om te weten of een stuk vlees taai is, hoef je niet de hele os te eten’.

En zo heb ik de dinsdag van de Amerikaanse verkiezingen de tijd gehad om tot 1 uur ’s nachts een boek over de *‘Gedachten’* van Pascal te lezen. En daar heb ik geen spijt van.

De werkelijkheid, de feiten kwamen die nacht vanzelf.

Die bleken niet te ontkennen. Zo heb ik deze week nieuwe Gedachten en nieuwe Feiten gekregen.

En u hebt nu iets gehoord en geleerd over feit en fictie. Dat laatste mag ik niet geloven, maar wel hopen.

Ik dank u.

=